

ČLANCI

Glazba u Bibliji Adalbert Rebić, Zagreb

Stručni članak

“Sviraj lijepo, pjevaj mnogo!” (Iz 23,16)

1. Glazba i pjevanje na Starom istoku

Glazbu i pjevanje susrećemo kod svih naroda i religija svijeta i u bogoštovlju i u vjerskim običajima. To je uostalom u skladu s temeljnim značenjem glazbe u društvenu životu ljudske zajednice. Prema arheološkim pronalascima (književni spomenici i glazbeni predmeti) glazba je bila na Starom istoku bitni dio žrtvenog bogoštovlja i misterijskih kultova. Sva je antikna glazba (pastirska glazba, glazba kod svečanih obroka, svadbena glazba, kazališna i bojna glazba) nastajala i razvijala se zajedno s bogoštovnom glazbom. To vrijedi za sve narode staroga svijeta. U svakom bogoštovlju glazbenik i pjevači imaju posebno mjesto. Posebnu ulogu u bogoštovnoj glazbi imale su žene.

Bogoštovna glazba ima otpočetka značajke rane pučke glazbe i vrlo je konzervativna. Tako su neka glazbala a i neki načini pjevanja bili sačuvani još samo u bogoslužju dok su u ostalom dijelu pučke glazbe nestali. Takva je glazba bila smatrana “sakralnom”. Međutim, bilo je slučajeva gdje se u bogoštovnoj glazbi služe suvremenim oblicima pjevanja i sviranja.

1.1. Djelovanje glazbe na bogove i demone

Glazba je oduvijek imala neku tajanstvenu moć na ljude i na bića koja su iznad ljudi.

1. Jačinom glasa glazbe odnosno vikom koja zaglušuje uši (kao na primjer udaraljke, puhački instrumenti) vjernici su željeli otjerati demone, neprijateljske sile i moći ili im barem spriječiti pristup u zajednicu, u ljudski život.
2. Ljepotom glazbe ljudi ublažuju bogove i nadzemaljska bića, čine ih sebi blagonaklonima i prijateljski raspoloženima. Postoji predodžba da glazba može “očarati” ne samo ljude nego i božanska bića i demone.

1.2. Djelovanje bogoslužne glazbe na ljude

Pjevanje i sviranje na glazbalima u bogoslužju ima silan utjecaj i na same ljude bilo na svećenike odnosno druge

osobe u bogoštovlju bilo na sve ostale koji na bilo koji način sudjeluju u bogoštovlju (ostali ljudi).

U tom je pogledu svim vrstama bogoštovnog pjevanja i sviranja na glazbalima zajedničko da

1. sudionike u bogoštovlju što je moguće više *emocionalno usklade* i svima omogućuje jednake impulse. To se odnosi i na aktivne pjevače odnosno svirače i na one koji na bilo koji način sudjeluju u bogoštovlju kao promatrači;
2. su *ukras* bogoslužju; glazba bogoslužje uzdiže iznad svakodnevnog, profanog naglasujući posebnost, svečanost i javnost bogoštovlja.
3. Upotreba glazbala služi konačno i za signaliziranje pojedinih događaja: saziv, poziv na pozornost, najava određenih osoba, otpuštanje.

2. Glazba u Starom zavjetu

Hebreji su voljeli glazbu i razvili je do zamjerne visine. Na tom području na sreću nisu imali nikakvih zabrana. Glazba je u njih zauzimala i u građanskom i u vjerskom životu vrlo istaknuto mjesto. Kao najveću kaznu Božju proroci su navješćivali da će umuknuti pjesme po judejskim gorama (Iz 16,10; Jr 7,34; 16,9; 25,10; 48,33; Ez 26,13) ili se pretvoriti u jauk i zapomaganje (Am 8,3). Pjevali su rado i mnogo. Izraelski je narod bio narod pjevača i glazbe. Uostalom, to je značajka svih pastirskih naroda. Pastiri su oduvijek svagda i svugdje pjevali: kod Grka je bog Pan, bog pastira, izumitelj flaute. Prema Bibliji i David, pastir, bijaše vrsni svirač na harfi (1 Sam 16,16) i pjevač (2 Sam 1,17).

Prema najstarijoj predaji u Petoknjižju (jahvistička), praotac svih koji sviraju na liri i sviralu je Jubal: on je pronašao glazbalo u isto vrijeme kad su njegova braća Jabal i Tubal-Kain uveli govedarstvo i preradu metala (Post 4,21). Očigledno, glazbu su u velikoj mjeri Izraelci preuzeli od Kanaanaca kao i mnogo drugih tekovina.

Ni jedan blagdan i ni jedan drugi značajniji događaj kod Izraelaca nije prošao bez glazbe. Tad se pjevalo i plesalo (Post 31,27; Suci 11,34; 1 Kr 1,39). Kraljevi su na svojim

dvorovima imali *svirače i pjevače* (2 Sam 19,36; Am 8,3). Dakako, i svako je svetište imalo svoje pjevače i svirače.

2.1. Glazba u vrijeme prije i za vrijeme monarhije

Najstariji primjer *pjesme* u Bibliji nalazimo u Izl 15,1: Mojsije "zapjeva" pjesmu Jahvi u slavu. A kad je otpjevao ovu veličanstvenu pjesmu, onda je nastalo opće narodno veselje: Mojsijeva sestra Mirjam uze *bubanj* u ruke, a sve žene pridružiše joj se s *bubnjem* u ruci i *plešući*. Mirjam je začinjala pjesmu: "Zapjevajte Jahvi (hebr. *širu ladonaj*),

jer se slavom proslavio!
Konja s konjanikom
u more je survao!" (Izl 15,20-21).

Mirjaminu pjesmu su žene pratile sviranjem odnosno udaranjem u bubnjeve.

Sličan primjer susrećemo i u Knjizi Sudaca 5,1ss. Proroci Debori i Barak naizmjenice pjevaju pjesmu: "Toga dana Debori i Barak, sin Abinoamov, *zapjevaše* ovu pjesmu: Ratoborno rasuše kose borci izraelski...". Tu pjesmu stručnjaci drže najstarijim pismenim spomenikom hebrejskog jezika.

Još u vrijeme izraelskih patrijarha zajedno s prinošenjem žrtava ljudi su pjevali, svirali i plesali. U sporu između Labana i Jakova, Laban srdit reče: "Što si to htio zavaravajući me i odvođeci mi kćeri... Otratio bih te s *veseljem i pjesmom, uz bubnje i lire!*" (Post 31,27). Rastanak je kao uostalom i sastanak bio popraćen glazbom i pjevanjem.

Upotrebljavali su u glazbi *bubanj* (za ritmiziranje plesa) i *liru*. U bitku su polazili pjesmom na ustima, uz zvuke roga (hebr. *šofar* ili *keren jobel*) i *trube* (hebr. *'osrah*). Kozji je rog bio jedno od najpoznatijih glazbala već u ranom Starom zavjetu: njime su pozivali ljude na sastanke, upozoravali ih na opasnost ili pozivali u rat.

Svako se veselje izražavalo pjesmom i glazbalima: "Probudi se, Deboro, ustani! Ustani, pjesmu zapjevaj! Hrabro! Ustani, Barače, vodi u roblje porobljivače svoje, sine Abinoamov!" (Suci 5,12).

2.2. Glazba u bogoštovlju

Osobito mjesto glazba je našla u starozavjetnom bogoštovlju što se iznajprije razvijalo u raznim staroizraelskim svetišlima a potom u središnjem svetištu, u hramu u Jeruzalemu. Još prije uspostave monarhije Izraelci su se služili glazbalima (prvenstveno *bubanj*, *lira*/*gitara*, *harfa*, *diple* i *flauta*). Već je kralj David postavio pjevače koji su se trebali brinuti za pjevanje u Domu Jahvinu kad je Kovčeg ondje našao svoje počivalište. Postavio je one koji su služili pred Prebivalištem, šatorom sastanka, *pjevajući*. Oni su obavljali službu Božju po redosljedu" (usp. 1 Ljet 6,16-17; usp. još i 2 Ljet 23,18). Za *levite* je izričito rečeno da su bili "vični glazbalima" (2 Ljet 34,12). Pri obnovi jeruzalemskih zidina (poslije povratka iz babilonskog sužanjstva) *leviti* su posvetu zidina proslavili radošću, zahvalnicama i pjesmama uz *cimbale*, *harfe* i *citre* (Neh 12,27-30).

Salomon je dao sagraditi hram u Jeruzalemu i tu uveo bogoštovno pjevanje koje je ustrojio već njegov otac David. Dao je napraviti glazbala (*citre* i *harfe*) od sandalovine koju je uvezao iz Libanona. U hramu su se svakodnevno prinobile žrtve na žrtveniku. Za taj je ritual bila potrebna glazba. Imamo za to svjedočanstvo u 2 Ljet 29,27; "Kad se stala prinostiti paljenica, počela je Jahvina pjesma uz trube i uz glazbala izraelskog kralja Davida. Sav se narod klanjao, pjevači pjevali, a trubači trubili, i sve to dok se nije svršila paljenica!" (2 Ljet 29,27-28). Tu je sažeto opisana liturgija u hramu u kojoj je glazba imala istaknuto mjesto. Budući da u Knjigama Kraljeva nema paralelnog opisa, mnogi tumači Biblije misle da je ovdje u Knjigama Ljetopisa zapravo odraz liturgije kako se ona obavljala u obnovljenom hramu poslije povratka iz babilonskog sužanjstva. Međutim, ovo za naše istraživanje nije toliko važno, koliko sama činjenica ugrađenosti glazbe u bogoštovlju izraelskog naroda (a da li ovaj podatak odgovara za vrijeme prije ili poslije babilonskog sužanjstva, nije toliko važno).

U isto se vrijeme u Izraelu njegovala i profana glazba. Kad bi se ljudi sastajali da slave neki obiteljski ili narodni blagdan, pozvali bi svirače i pjevače da svirkom i pjesmom proslave svečanost. Među glazbalima koja su se upotrebljavala u pučkom pjevanju spominju se dvostruka flauta ili oboe (*helil*), gitara (*kinor*) i *bubanj* (*tof*). U izraelskoj glazbi bilo je i inih utjecaja (iz Egipta, Kanaana i Fenicije). Uostalom, profanu su glazbu njegovali među ostalima osobito kraljevi: za kralja Davida se spominje da je na dvor doveo iz inozemstva izvrsne svirače (2 Sam 19,35). Iz Ps 137,1-3 saznajemo u kojoj je mjeri bilo razvijeno u narodu pjevanje i sviranje. Psalm se odnosi na izgnanike iz Jeruzalema, koji bijahu odvedeni u Babiloniju (VI. stoljeće). "O vrbe naokolo harfe svoje bijasmo povješali. I tada naši tamničari zaiskaše od nas da pjevamo, porobljivači naši zaiskaše da se veselimo: 'Pjevajte nam pjesmu sionsku!' Kako da pjesmu Jahvinu pjevamo u zemlji tuđinskoj!" (Ps 137,1-4). No već je Senaherib 711. godine sa sobom odveo pjevače i svirače iz Jeruzalema kao robove koji su mu morali pjevati.

Prorok Amos osuđuje glazbu u vrijeme kad joj nema mjesta: "Ležeći na bjelokosnim posteljama, na počivaljkama izvaljeni, jedu jagnjad iz stada i telad iz staje; deru se uza zvuke harfe, izumljuju nova glazbala ko David... ali za slom Josipov ne mare!" (Am 6,4-5). Izaija je izrekao prokletstvo protiv onih "koji već jutrom na uranku žestokim se pićem zalijevaju, i kasno noću sjede vinom raspaljeni. Na gozbama im harfe i citare, bubnjevi i frule uz vino, a za djelo Jahvino ne mare, ne gledaju djelo ruku njegovih." (Iz 5,11-12).

Pučko je pjevanje bilo vezano osobito uz poljodjelske svečanosti: svršetak žetve ječma i pšenice, berba grožđa i maslina (usp. Iz 16,10). Pjesma nad pjesmama je najboljim svjedokom za to. U toj knjizi imamo niz prekrasnih pjesmama koje su pjevali u određeno doba godine: u proljeće (Pj 2,8), za vrijeme berbe voća (7,12), ples mačeva (4,4; 5,10), na svadbi (5,12-16).

Glazba je služila i za izražavanje tuge i žalosti: jadikovke i mrtvačke pjesme (Suci 11,40; 2 Sam 1,19ss; 3,33ss; Iz 16,11; Jr 48,36). Među psalmima postoje mnogi koji pripadaju toj književnoj vrsti, označeni su u biblijskoj književnosti obično kao tužbalice (individualne i kolektivne).

Glazbom su liječili neke bolesti, osobito one psihičke naravi (tako mladi David tjera glazbom zlog duha iz Šaula: 1 Sam 16,16). Zvucima roga osvajali su naselja i gradove (Još 6; usp. još i Suci 7,18ss; Am 2,2; Sef 1,16).

Odras bojne glazbe možete nazrijeti u kumranskoj zajednici Esena (usp. svitak o ratu sinova svjetla protiv sinova tame VII, 8 – IX,9 i XVI,11-XVII,5).

Glazbom su se služili i proroci, osobito kad bi željeli pasti u trans. Glazbom su ulazili u nadosjetilno stanje i u ekstaze (1 Sam 10,5; 2 Kr 3,15). Služili su se pjesmama da njima prenesu neku poruku: primjerice pjesma o vinogradu (Iz 5,1-7), Mrtvačka pjesma (Am 5,1-2; Nah 3,18s), rugalica (Iz 23,15s; 37,22-30; Jr 38,22).

Pjesmom i glazbom izražavali su Židovi različite osjećaje, osjećaje radosti, veselja, boli, kajanja, molitve, i zahvaljivanja.

2.3. Psalmi

Najbolje svjedočanstvo za pjesme i glazbu u Starome zavjetu su psalmi. Oni su najizvršnji dokaz bogatoga glazbenog života u Izraelu, a osobito u jeruzalemskom hramu. Sam izraz "psalam" dolazi od grčkog glagola "psallein" što znači udarati o glazbene žice. Riječ "psalam" je dakle grčkog porijekla a odgovara hebrejskom izrazu "mizmor" što opet dolazi od glagola "zmr" što znači "pjevati" uz glazbalo.

Iz Ps 150 saznajemo nešto o glazbalima i o onima koji su se njima služili: svećenici i leviti su bili dužni predmoliti, predvoditi pjevanje i sviranjem pratiti pjevanje. Time su "hvalili Jahvu".

Ps 150: "Hvalite Boga u svetištu njegovu, slavite ga...
Hvalite ga zvucima roga,
slavite ga harfom i citarom!
Hvalite ga igrom i bubnjem,
slavite ga glazbalima zvonkim i frulom!
Hvalite ga cimbalima zvučnim,
slavite ga cimbalima gromkim!
Sve što god diše, Jahvu neka slavi!"

Tu su nabrojani skoro svi glavni instrumenti glazbe u hramu (i izvan hrama): rog, harfa, citara, bubanj, frula, cimbal... Rogom (šofar) služili su se uglavnom svećenici. Bubnjevima su žene popraćivale ples djevojaka. Harfa i citara služile su za komornu glazbu. Cimballi su služili kao pratnja povcima i klicanjima. Iz mnogih drugih starijih psalama saznajemo kako se pjevalo i muziciralo u jeruzalemskom hramu i izvan njega.

Prema psalmima znamo da se za pjevanje brinuo *zborovođa* koji je upravljao zborom, dirigirao. Psalme su pjevali izabrani pjevači a pjevanje su pratili izvrsni svirači na glazbalima, i to najčešće na žičanim glazbalima. Iz naslova psalama saznajemo da su psalme pjevali na razne melodije koje su dugo živjele u narodu (među jemenskim Židovima do danas!) a bile su najčešće preuzimane od pučkih popjevaka: tako se u naslovima za psalme spominju napjevi kao "tijesci", "Ljiljan svjedočanstva", "Ne razori!", "Ne pogubi!" i tako dalje.

Narod je aktivno sudjelovao u liturgiji prateći pjevanjem psalama refrainima (usp. Ps 136; Dan 3,52ss) i povcima (najčešće Amen, Halleluja koji su se čak i u kršćanstvu do danas sačuvali). Pjevanje su pratili i pljeskanjem ruku, ritmičkim pokretima tijela, poskakivanjem, plesom i slično. Pjesme su pjevali napamet: nisu poznavali note. Melodije su se prenosile usmeno, s oca na sina, kao što je to u Židova običaj do dana današnjega (uloga hazana u sinagogama).

2.4. Glazba u sinagogi

Poslije povratka Židova iz babilonskog sužanjstva razvija se zasebna služba Božja u *sinagogi* za razliku od one u hramu. Služba Božja u sinagogi sastojala se poglavito od čitanja Svetog pisma, razmatranja pročitanih biblijskih odlomaka i molitava. Sve je to dakako bilo popraćeno pjevanjem i sviranjem na glazbalima. Dok je služba Božja u hramu bila strogo hijerarhijski raspoređena (svećenici i leviti), ova u sinagogi je bila potpuno *demokratski* raspoređena: u sinagogi je mogao čitati Sveto pismo, pjevati psalme, moliti molitve i tumačiti pročitano Pismo tko je god htio, odnosno tko god se za to osjećao spremnim (usp. Lk 4,17). U sinagogama svećenici nisu imali posebnu ulogu. Hram je bio samo jedan, u Jeruzalemu, i u njemu su bili na službu raspoređeni svećenici i leviti a sinagoge su bile u svim naseljima. Trebalo se naći 10 muškaraca koji bi se obvezali da će u sinagogu dolaziti, i već se gradila sinagoga. Uostalom, deset je muškaraca bilo potrebno da se uopće može započeti služba Božja u sinagogi.

Za pjevanje u Hramu imamo zanimljiv podatak od Josipa Flavija: on nam spominje da je u hramu pjevalo oko 200.000 pjevača. Istina, Josip Flavije pretjeruje brojkama. Međutim, sigurno je da je u hramu bilo angažirano vrlo mnogo pjevača i vrsnih svirača u Isusovo vrijeme.

2.5. Glazba u novozavjetno vrijeme

Isus i njegovi učenici bili su svi od reda Židovi. Prema tomu pjevali su i slušali glazbu kao i svi Židovi u to vrijeme. Isus je sigurno bio vičan sinagogalnoj glazbi, jer je u sinagogu često zalazio. Je li Isus osobno izvrsno pjevao ili nije, nisu nam Evanđelja zabilježila. To je uostalom u skladu s nastojanjem evanđelista koji ne daju o Isusu neke povijesne biografske podatke nego naviještaju Radosnu vijest o njemu kao Sinu Božjemu. Ali pisac poslanice

Hebrejima na Isusa primjenjuje citat Svetog pisma o pjevanju kad veli: "Navijestit ću ime tvoje braći svojoj, usred skupštine ću ti pjevati hvale!" (Hebr 2,12).

Na temelju Mt 26,30 znamo da su Isus i učenici na Posljednjoj večeri – to je bila pashalna večera, *seder* – pjevali psalme: "Poslije pjevanja psalama iziđoše na Maslinsku goru" (Mt 26,30; Mk 14,26).

Pavao je sa Silom u noći "molio i pjesmom slavio Gospodina" (Dj 16,25).

U Novom se zavjetu inače riječ "pjevati" upotrebljava 20 puta ali se u 12 slučajeva to odnosi na pijetla koji je zapjevao, zapravo zakukurikao pošto je Petar zatajio Isusa (Mt 26,34 i par). Omjer je skoro "šaljiv".

Prvi su kršćani po uzoru na Židove mnogo i često pjevali u svojoj kućnoj liturgiji. O tomu nam svjedoče brojni hvalospjevi (Magnificat, Benedictus, Nunc dimittis, Gloria in excelsis i mnogi drugi) i neka mjesta u Pavlovim poslanicama. Efežane Pavao bodri da jedni drugima "govore u psalmima, hvalospjevima i nadahnutim pjesmama! Pjevajte Gospodinu u svom srcu i slavite ga!" (Ef 5,19). To isto poručuje i kršćanima u Kolosima: "Na poticaj milosti pjevajte Bogu u svojim srcima psalmima, hvalospjevima i nadahnutim pjesmama!" (Kol 3,16). Ono što je Efežanima rekao da jedni drugima "govore" Kološanima veli da "pjevaju". Očito se radi i u jednom i u drugom slučaju o pjevanju koje je među prvim kršćanima Židovima bilo veoma razvijeno.

Pjesma i pjevanje prati spašene u Kraljevstvu nebeskom, "gdje više neće biti ni tuge, ni jauka, ni boli, jer stari svijet prođe" (Otk 21,4) nego će ostati samo pjesma: "pjevali su nešto slično novoj pjesmi pred prijestoljem, pred četiri Bića i pred Starcima. Nitko nije mogao naučiti te pjesme osim onih sto četrdeset i četiri tisuće koji su otkupljeni sa zemlje" (Otk 14,3; usp. još Otk 15,3).

U Kraljevstvu Božjem prema Otk postoji "nebeski zbor" koji pjeva pred Janjetom pjesmu novu (usp. Otk 5,9), pjesmu Janjetovu: "Oni pjevaju pjesmu Mojsija, sluga Božjega, i pjesmu Janjeta:

"Velika su i divna tvoja djela, Gospodaru, Bože, Svemogućući!

Pravedni su i ispravni tvoji putovi, Kralju naroda!
Tko da te Gospodaru ne poštuje i tvoje ime ne slavi?
Ti si naime jedini Svet;
da, svi će narodi doći i pokloniti se pred tobom,
jer si pokazao svoja pravedna djela" (Otk 15,3-4).

Literatura za daljnji studij: A Sendrey – M. Norton, David's Harp. *The Story of Musik in biblical Times*, New York 1964; A. Sendrey, *Musik im Alt Israel*, 1970. (Nažalost ovu literaturu nisam mogao savjetovati).

Časoslov – pjesma hvale naroda Božjega

Jozo Milanović, Čokovac

Predavanje

Pustinjak Eulogije, govoreći o šutnji, izrekao je lijepu misao o pjevanju:

Neki brat posjetio oca Eulogija i počeo hvaliti njegovu dugotrajnu šutnju koja je trajala već tri godine. Govoreći mu tako natjera ga da progovori. Otac Eulogije mu reče: — Moja šutnja je sitnica. Doista, djeca viču, svjetski ljudi govore, monasi šute, a sveti pjevaju!¹

Otac Eulogije prizna da on zna tek šutjeti, a ono najuzvišenije, to jest pjevati, da to znaju samo sveti. Doista, sveti su rado pjevali svome Gospodu, iako se nisu hvalili da znaju pjevati. A što su pjevali? Koju pjesmu?

Odgovor nam daje *Sacrosanctum Concilium*, saborska konstitucija o sv. liturgiji. Četvrto poglavlje ove konstitucije govori o Božanskom časoslovu, a u uvodu stoji:

"Isus Krist, Veliki svećenik novoga i vječnoga zavjeta, uzimajući ljudsku narav, uveo je u ovo zemaljsko progonoštvo onu pjesmu koja se u nebeskom dvoru pjeva po sve vijeke. On sa sobom sjedinjuje svu ljudsku zajednicu i sebi je pridružuje u pjevanju tog božanskog slavospjeva.

Tu svoju svećeničku službu Krist vrši po svojoj Crkvi, koja ne samo euharistijskim slavljem nego i drugim načinima, osobito obavljanjem Božanskoga časoslova, bez prestanka hvali Gospodina i posreduje za spasenje svega svijeta." (SC 83)

U ovim riječima, koje nisu slučajno na početku poglavlja, nalazimo sažetak saborskog nauka o Časoslovu. Govori se o *Liturgiji časova* kao o pjesmi koju je Isus Krist donio s neba da je sa svojom Crkvom pjeva i na zemlji.

Pavao VI. preuzima ovu saborsku "definiciju" Časoslova i navodi je u uvodu konstitucije kojom proglašava novi Časoslov. Konstitucija već svojim naslovom *Laudis Canticum* govori da je cijeli Časoslov *pjesan hvale* Naroda Božjega.

Pjesan hvale koji pjevamo moleći Časoslov nije, dakle, nastao na zemlji. Skladan je na nebesima, gdje se pjeva kroz sve vjekove. Na zemlju ga je donio Veliki svećenik Isus Krist, koji i nas poziva da mu se pridružimo u pjevanju hvale Ocu njegovu i Ocu našem. Sabor veli da Krist "sa sobom sjedinjuje svu ljudsku zajednicu i sebi je